

על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו

ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ... על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו ... ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ... על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה: (במדבר ט ז-כג).¹

שכל טוב (בובר) ויקרא פרק א

"מִשְׁכְּנֵי אַחֲרֵיךָ נְרוּצָה הִבֵּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בָּךְ נִזְכְּרָה דְדִיךָ מִיַּיִן מִיִּשְׁרָיִם אֶהְבוּךָ" (שיר השירים א ד) - אל תקרי "מִשְׁכְּנֵי" אלא "מִשְׁכְּנֵי", כיון שהוקם המשכן נתמלא כבוד ה' ושכן עליו הענן, ולא היו נוסעין אלא לפי העלות. "אחריך נרוצה" – שנאמר: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" (במדבר ט כ).²

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מס' דויסע בשלח פרשה א

"ויסע משה"³, אמר רבי יהושע: זו נסיעה לא נסעו אלא על פי משה ושאר כל המסעות כולן נסעו על פי הגבורה, שנאמר: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" (במדבר ט כג). אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה, שנאמר: "ויסע משה את ישראל". ר' אליעזר אומר: על פי הגבורה נסעו, שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות שלא נסעו אלא על פי הגבורה, וכאן לא נסעו אלא על פי הגבורה.⁴ ומה תלמוד לומר: "ויסע משה את ישראל"? להודיע שבחן של ישראל, שכיון שאמר להם משה: קומו סעו, לא אמרו: היאך אנו יוצאין במדבר ואין בידינו מחיה לדרך, אלא האמינו והלכנו אחר משה. ועליהם מפורש בקבלה: "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר, כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורֶיךָ וגו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב ב).⁵

ספרי במדבר פסקא עב

"וידבר ה' אל משה לאמר עשה לך שתי חצוצרות כסף" - למה נאמרה פרשה זו? לפי שהוא אומר: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" (במדבר ט כג), שומע אני: הואיל ונוסעים על פי הדיבר וחונים על פי הדיבר, לא יהיו צריכים חצוצרות? תלמוד לומר: "עשה לך שתי חצוצרות כסף" - מגיד הכתוב שאף על פי שנוסעים על פי ה' וחונים על פי ה' צריכים היו חצוצרות.⁶

¹ שבעה פסוקים מקדישה התורה לתיאור מסעות וחניות בני ישראל במדבר, בדגש חנייתם ומסעם "על פי ה'" ובשמירה על משמרת ה': "כי מיראת ה' ומשומרם משמרת מצוותו, לא יסעו" (פירוש רמב"ן). הענן אשר הנחה את בני ישראל ביציאתם ממצרים, כמתואר בשמות פרק יד: "ויסע עמוד הענן מפניהם ... ויבוא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ... ויאר את הלילה וכו'", חובר כאן למשכן ומכוון את בני ישראל בחנייתם ובנסיעתם במדבר סיני. קשר זה ענן-משכן, מתואר כבר בחתימת ספר שמות, בהשלמת מעשה המשכן והקמתו: "ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם: ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלות: כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם". הדגש כאן הוא, כאמור, על "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" ועל "משמרת ה'". ונחתמו וסוכמו כל המסעות בסוף הספר בפרשת מסעי, ראה דברינו [אלה מסעי](#) בפרשה זו. אך כאן, עדיין איננו יודעים שמסעות אלה ימשכו ארבעים שנה ...

² זהו המדרש היוצר את הקשר משכן-ענן-מסעות. אינם דומים מסעות בני ישראל לפני שהוקם המשכן ואחרי. המשכן העומד בלב המחנה, הוא המושך והמכוון למסע או למנוחה, הוא ה"משכני" שאחרי "נרוצה". והענן העולה מעל למשכן מושך אותו.

³ שמות טו כב: "ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור וכו'", מיד לאחר שירת הים. ראה רש"י על הפסוק, בעקבות מדרש תנחומא שם: "ויסע משה - הסייע בעל כרחם. שעטרו מצרים סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים, וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים ... לפיכך הוצרך להסייע בעל כרחם". ובשמות רבה כד ב: "ויסע משה - הסייע מחטאו של ים סוף". ראה דברינו [וימרו על ים](#) סוף בפרשת בשלח. (אבל מהר סיני מיהרו לברוח "כתינוק הבורח מבית הספר, ראה דברינו [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשה זו.

⁴ לא פורש במדרש מה הם אותם שנים-שלושה מקומות שבהם כתוב בבירור שהמסעות היו עפ"י ה', אולי הכוונה לפסוקים שלנו וצ"ע. ובנוסחאות אחרות של מדרש זה כתוב: "שכן מצינו בשאר מקומות שלא נסעו אלא עפ"י הגבורה".

⁵ ראה מקבילות למדרש זה במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק טו ובמדרש תנחומא (בובר) פרשת בשלח סימן טז. ר' יהושע מפריד בין המסע המיוחד שאחרי קריעת ים סוף (אולי בהשפעת הקשר משכן-מסעות שמתחיל רק כאן, בשנה השנית לצאתם ממצרים) ובין כל שאר המסעות, ואילו ר' אליעזר (בנוסחאות אחרות ר' אלעזר המודעי) איננו מוכן לקבל זאת. לשיטתו, כל המסעות כלולים בפסוק שלנו: "על פי ה' יסעו ועל פי ה' יחנו בני ישראל", כולל אלה שקדמו לפרשתנו ולהקמת המשכן. באופן הפוך-מה יוצא שדוקא לשיטת ר' אליעזר, משה מקבל שבח גדול שהאמינו והלכנו אחרי, והפסוק המפורסם של ירמיהו: "זכרתי לך חסד נעורֶיךָ אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה", הוא בעצם שבח גדול למשה! שאחרי הלכו ובו האמינו. ראה דברינו [חסד נעורֶיךָ](#) בפרשת מטות.

⁶ למרות כל הניסים והפלאות בעמוד הענן ובדיבור ה', הנסיעה הייתה גם עפ"י חצוצרות שתקעו בהם בשר ודם. וכאן שוב נרמז משהי החצוצרות היו כידוע עניין מיוחד למשה: "עשה לך - אתה משתמש בהם ולא אחר" (רש"י), "לא נעשו לדורות ולא ליהושע" (ספרי). ראה דברינו [חצוצרות משה](#) בפרשה זו.

ספרי במדבר פסקא פד

"ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ". וכתוב אחד אומר: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" (במדבר ט כ) - כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? משל למלך בשר ודם שאמר לעבדו: הנראה שתעמידני, בשביל שאני הולך ליתן ירושה לבני. למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שהיה מהלך בדרך ונהג אוהבו עמו. כשהוא נוסע, אומר: איני נוסע עד שיבוא אוהבי. וכשהוא חונה, אומר: איני חונה עד שיבוא אוהבי. נמצאת מקיים: על פי משה יחנו, ונמצאת מקיים: "על פי ה' יחנו". ועל פי משה יסעו, "ועל פי ה' יסעו".⁸

ברייתא דמלאכת המשכן (קירשנר) פרק יג

על פי שלשה היו ישראל נוסעים: על פי הקודש, על פי משה, על פי חצוצרות. על פי הקודש מניין? שנאמר: "על פי יי יסעו" (שם ט ח). על פי משה, שהיה אומר להם מבערב: בהשכמה אתם נוסעים. התחילו ישראל לתקן בהמותם ואת כליהם לצאת. על פי חצוצרות, שנאמר: "ותקעתם תרועה ונסעו המחנות" (שם י ה).⁹

אבן עזרא דברים פרק לב פסוק יב

"ה' בדד ינחנו" - השם לבדו, כטעם על פי ה' יחנו ויסעו (במדבר ט, כג). ואין עם השם שותף. ויתכן להיות בדד על ישראל, כמו "הן עם לבדד ישכון" (שם כג, ט).¹⁰

מסכת שבת דף לא עמוד ב¹¹

אמר עולא: לעולם כרבי יהודה סבירא ליה. וקסבר רבי יוסי: סותר על מנת לבנות במקומו - הוי סותר, על מנת לבנות שלא במקומו - לא הוי סותר. אמר ליה רבה: מכדי, כל מלאכות ילפינן להו ממשכן והתם סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא! אמר ליה: שאני התם, כיון דכתיב: "על פי ה' יחנו" - כסותר על מנת לבנות במקומו דמי.¹²

⁷ העבד הוא כמובן משה והמשל יתבאר עוד בהערת השוליים הבאה. מה שמצבץ כאן בין השיטין היא "הירושה". תכלית כל המסע הוא להגיע לארץ הירושה (מהאבות). מה שמעצים מאד את הנפילות שבהמשך הפרשה ובהמשך ספר במדבר.

⁸ ראה איך המדרש לא מהסס לטעת בקורא את הרושם כאילו יש פסוק "על פי משה יחנו ועל פי משה יסעו" שמאזן את הפסוק: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" והכל, שוב לכבודו של משה. ראה מקבילה ספרי זוטא פסקא י סימן לה: "ויהי בנסוע הארון ויאמר משה - מלמד שהיו נוסעים על פי משה. כתוב: ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר שובה ה'. וכתוב: על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו (במדבר ט כג). וכי היאך אפשר לקיים כל הכתובים הללו? הא כיצד - בזמן שהיו נוסעים היה עמוד הענן נעקר ממקומו על פי המקום ולא היה לו רשות להלך עד שיאמר לו משה. נמצאת מקיים על פי ה' ועל פי משה. משל למה הדבר דומה? למלך שאמר לעבדו: הריני ישן לי עד שתעירני משנתי. כך אמר הקב"ה: איני מהלך עד שתאמר לי לך". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת בהעלותך דף ק ע"א: "מלמד שהיה משה אומר קומה ה' ומיד הענן מתנשא". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשה זו בשנה האחרת ואכמ"ל.

⁹ מדרש זה מחבר את כל השלשה: על פי ה', על פי משה ועל פי החצוצרות, אבל למשה אין פסוק. ראה התיאור הציורי במדרש שם של כל תהליך ההכנה למסע והמסע עצמו: "כיון שהיו ישראל נוסעים, היה עמוד הענן מקופל וממושך על גבי בני יהודה כקורה. תקעו והריעו ותקעו נסע דגל יהודה תחילה ... מיד נכנסו אהרן ובניו ופירקו הפרכות וכיסו בה את הארון ... תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן ... מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופירקו המשכן וטענו אותו בעגלות והעמידוהו עד בוא בני קהת ... תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים ... מיד נכנסו בני קהת ופירקו את הקודש וטענו אותו בכתף ... תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל דן ... נמצאו שני דגלים מלפניהם ושנים מאחריהם ומחנה שכינה ולויה באמצע ... כשם שהיו חונין כך היו נוסעים, שנאמר: כאשר יחנו כן יסעו". ובירושלמי עירובין פרק ה הלכה א יש על זה מחלוקת אם נסעו באותו מבנה כמו שחנן ("קְתִיבָהּ"), או שנסעו בטור אחד ארוך ("כקורה"): "כיצד היו ישראל מהלכין במדבר? ר' חמא בר חנינה רבי הושעיה. חד אמר כתיבה וחרנה אמר כקורה. מאן דמר כתיבה - כאשר יחנו כן יסעו. מאן דמר כקורה - מאספך לכל המחנות לצבאותם".

¹⁰ לא נראה שאבן עזרא בא להתווכח עם המדרשים הנ"ל, אלא לפרש באופן ייחודי ושונה את הפסוק בשירת האזינו. הפירוש המקובל שגם אבן עזרא לא פוסל ("יתכן להיות") הוא שעם ישראל הוא "עם לבדד ישכון" כדברי בלעם. אבל, אומר אבן עזרא, אם תקרא טוב את הפסוקים בשירת האזינו המתארים את נדודי ישראל במדבר: "יִמְצְאוּהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֵהוּ יִלֵּל שְׁמֹן יִסְבְּגָנָהוּ וּבִוְנָהוּ יִצְרְנָהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינָיו: כְּשֶׁשׁ יִעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזְלָיו יִרְחַף יִרְשֵׁף כְּנִפְיוֹ יִקְחֵהוּ יִשְׁאֲהוּ עַל אֶבְרָתוֹ: ה' בְּדָד יִחַנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֶכֶר וְכוּ", סביר יותר לפרש שה' לבדו הוא ורק הוא שהנחה את עם ישראל בנדודיו במדבר. נדודים שתוכננו בפרשתנו להיות קצרים והפכו לארבעים שנה. "בדד" איננו מוסב על עם ישראל, אלא על הקב"ה. בדד כמו לבד כמו בלעדי, כמו [אין עוד מלבדו](#). ראה פירוש אבן עזרא לפסוק שלנו בפרשתנו המשלים פירוש זה: "על פי ה' יסעו. הטעם ידוע כי הענן - השם יניחנו ויסענו". ואם נוצר הרושם של עימות בין אבן עזרא והמדרשים הנ"ל, אין זה אלא באשמת מחלקי המים שסדרו אותם סמוכים.

¹¹ נעצור בענייני אגדה ונראה איך הפסוק שלנו נדרש גם בפנים של הלכה.

¹² לא נכנס לעובי הסוגיה שם הדנה בשיטת ר' יוסי במשנה בפרק מה מדליקין (מסכת שבת פרק ב משנה ה) שאנו אומרים כל ליל שבת: "המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עובדי כוכבים מפני לסטים מפני רוח רעה ואם בשביל החולה שישן פטור. כח על הנר, כח על השמן, כח על הפתילה חייב. ורבי יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם". עולא מנסה להסביר את שיטת ר' יוסי, שכל הכיבוים הם כסותר (בנין) על מנת לבנותו מחדש שלא במקומו ולכן הוא פטור משום מקלקל. ורק במכבה כח על הפתילה - חייב, משום שזה כסותר על מנת לבנות במקומו, שמראה שהוא צריך לפתילה להדלקה אחרת. רבה מקשה על ר' יוסי ממלאכת המשכן (שהיא הבסיס ל"ט מלאכות האסורות בשבת) ששם, במשכן, הסתירה (הפירוק) היא על מנת לבנותו מחדש שלא במקומו, במקום החדש אליו יגיעו והרי זה נחשב למלאכת סותר. תשובת עולא לרבה היא שכל בניה של

רד"ק יהושע פרק ה

ויש לפרש ג"כ כי לפיכך לא מלו כל אותן השנים, לפי שנאמר: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" ולא היו יודעים יום נוסעם. ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה, היו הנמולים בסכנה מפני הדרך. וזה הוא שאמר: "כי לא מלו אותם בדרך". כי הנה ראינו משה רבינו עליו השלום איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמר כי לא מלו אותם בדרך.¹³

רש"י ישעיהו פרק א פסוק יח

לכו נא ונוכחה - יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב: יאמר ה' - תמיד הוא אומר לכם כן, כמו: "על פי ה' יחנו".¹⁴

במדבר פרק י פסוק לא

וַיֹּאמֶר אֶל נָא תַעֲזֹב אֶתְנֹוּ כִּי עַל כֵּן יִדְעַתְּ חֲתַתְנוּ בְּמִדְבַּר וְהִיִּתְּ לָנוּ לְעֵינֵינוּ.¹⁵

רמב"ן במדבר פרק לג פסוק א – אלה מסעי

אלה מסעי - ... נתן דעתו לכתוב המסעות. ונתכוין בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם, שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תחשוב שהיו נעים ומטולטלין ממקום למקום תמיד ולא היתה להם מנוחה. אבל בכל הזמן הגדול לא הלכו אלא ארבעים ושנים מסעות, כמו שכתב הרב רש"י מדברי רבי משה הדרשן: והוסיף הרב במורה הנבוכים (חלק ג פרק נ) תועלת בידיעתם, לומר הצורך להזכיר המסעים גדול מאד, כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם ... וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים, לא יאמינו השומעים בהם, ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם, כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום, או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר, או יש שם עשבים וצמחים למאכל בני אדם ושיהיה במקומות ההם בורות מים.¹⁷ על כן הרחיק מלבנות בני

המשכן, גם במקומו החדש, היא כאילו באותו מקום בו עמד מקודם, שכן המשותף לכל המקומות הוא "על פי ה'". או משום עצם הציווי או משום שבכל מקום שהמשכן מוצב זהו מקומו. והרוצה להרחיב, יעיין בגמרא שם ובפירוש תורה תמימה על הפסוק שלנו. ראה גם דברינו [מקום](#) בפרשת ויצא.

¹³ פירוש רד"ק זה הוא על הפסוק ביהושע ה ז: "וְאֵת בְּנֵיהֶם הָקִים תַּחְתָּם אֹתָם מִלְּיָהוֹשֻׁעַ כִּי עָרְלִים הָיוּ כִּי לֹא מְלוּ אוֹתָם בְּדֶרֶךְ", בפרשת מילת בני ישראל בכניסתם לארץ, לאחר ארבעים שנה במדבר שלא מלו (להוציא את המילה החד-פעמית של יציאת מצרים). ראה בראשית רבה מז יז: "ויפול אברהם על פניו וגו' ר' פינחס בשם ר' לוי: שני פעמים נפל אברהם על פניו, כנגד כן ניטלה מילה מבניו: אחת במדבר ואחת במצרים, במצרים בא משה ומלן, במדבר בא יהושע ומלן". הגמרא במסכת יבמות (דף עב ע"א) נדרשת לנושא ומביאה שני נימוקים: "ובמדבר מאי טעמא לא מהול? איבעית אימא: משום חולשא דאורחא; ואיבעית אימא: משום דלא נשיב להו רוח צפונית, דתניא: כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא נשבה להם רוח צפונית". ורוח צפונית למה לא נשבה להם? "איבעית אימא: משום דנזופים הו, ואי בעית אימא: דלא נבדור ענני כבוד". בא רד"ק ומציע הסבר נוסף מדוע לא מלו ארבעים שנה במדבר, כי בכל רגע היו עשויים "להיקרא לדגל" ולצאת למסע, שהיה עפ"י ה' וללא תכנון מראש, והנימולים היו עשויים להיות בסכנת הדרך (אולי זה ההסבר הראשון של הגמרא "חולשה דאורחא" ורד"ק רק מקשר את זה לפסוק שלנו). ראה בהמשך פירושו שם שבהשוואה עם משה הוא נדרש לעניין המלון בדרך שאולי משה באמת נענש על זה שלא מל. ראה דברינו [בדרך במלון](#) בפרשת שמות.

¹⁴ כאשר הנביא הושע מוכיח את בני ישראל ואומר: "לכו נא ונזכרה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשאלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמור יהי, אומר רש"י, האמירה היא "על פי ה'". לשון "יאמר ה'" של ישעיהו הוא כמו "על פי ה'" של נסיעת בני ישראל במדבר. ובשעת החורבן, אומר מדרש איכה רבה: "השכח חנות אל (תהלים עז ז), השכח חניותי אל, על פי ה' יחנו".

¹⁵ בפרק ט מתואר מסע בני ישראל במדבר "על פי ה'" (לא חסרים תיאורים רבים אחרים במקרא ובמדרש על השגחת ה' הניסית בכל שנות הנדודים במדבר, ראה גם רמב"ם הלן) והנה בפרק הסמוך, פרק י, משה מפציר בחותנו שיישאר עם בני ישראל ויהיה להם לעיניים במדבר! הכיצד? כבר נדרשנו מעט לפרדוקס לכאורה זה בדברינו [דו-שיח משה ויתרו](#) בפרשה זו, ועדיין השאלה פתוחה ועומדת: כיצד אחרי כל ההנחיות היפות שראינו לעיל: הענו, הקודש (המשכן) והחצוצרות, נזקק משה ליתרו שיהיה לעם ישראל לעיניים ומורה דרך במדבר? מהמעט שדלינו מצאנו שפרשני המקרא, להוציא אולי רשב"ם, ממלאים פיהם מים בנושא ואילו המדרשים "בורחים" לדרשות כגון: "שתשב עמנו בסנהדרין ... שכל דבר שנתעלם מעינינו, תהא מאיר עינינו בר" (ספרי במדבר פ), "שלא תנעול דלת בפני גרים" (ספרי זוטא י לא) וכיוצא באלה. ואנו חוזרים ומבקשים מכל שואבי המים רעיונות והצעות לפתרון שאלה זו.

¹⁶ בפרק זה, במורה נבוכים, מתמודד הרמב"ם עם החלקים הסיפוריים המפורטים בתורה שלכאורה אין בהם שום עניין של מצוות ויראת ה', רק סיפורי תולדות והיסטוריה ועוד של עמים לכאורה רחוקים ולא-שייכים. ראה פתיחת דבריו לפרק זה (עפ"י תרגום מיכאל שוורץ): "יש גם דברים מסתרי תורה ורבים נכשלו בהם ... הם סיפורים המסופרים בתורה, אשר חושבים שאין תועלת בהזכרתם ... בני שעיר החורי ותיאור המלכים אשר מלכו בארץ אדום ... ואחות לוטן תמנע".

¹⁷ היינו שמסעות בני ישראל היו בספר המדבר קרוב למקומות יישוב ולא בלב המדבר.

אדם המחשבות האלה, וחיזק אלה האותות כולם בזכרון המסעות, כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה, כל אלו דבריו.¹⁸

והנה מכתב המסעות מצות השם היא מן הטעמים הנזכרים, או מזולתן ענין לא נתגלה לנו סודו, כי "על פי ה' " דבק עם "ויכתוב משה". לא כדברי רבי אברהם שאמר שהוא דבק עם "למסעיהם", שכבר הודיענו זה (לעיל ט כ) "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו".¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁸ עד כאן ציטוט של הרמב"ם. לאחר שהביא את רש"י ואת הרמב"ם, פונה רמב"ן לומר את דברו הוא בקטע הבא.

¹⁹ רמב"ן מתווכח כאן עם אבן עזרא לגבי פירוש הפסוק בפרשת מסעי: "ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ". "על פי ה' " היו המסעות, אומר אבן עזרא, שאת דבריו כבר הבאנו בהערה 10 לעיל. "על פי ה' " הייתה כתיבת משה את המסעות, טוען רמב"ן, המסעות עצמן שהיו "על פי ה' " כבר מוזכרים בפרשתנו: "על פי ה' יחנו ואל פי ה' יסעו". כאן מדובר בכתיבה החשובה כל כך לדורות. ולא הבאנו דברים אלה, אלא לסגור המעגל בין פרשתנו, שהיא עדיין בתחילת ספר במדבר, בתחילת הנדודים שלא תוכננו מראש לארבעים שנה, ובין פרשת מסעי החותמת ארבעים שנות נדודים וטלטולים במדבר. אלמלא חטאו בחטא המרגלים היו נוסעים "על פי ה' " לארץ ישראל ולא נזקקים לארבעים שנות נדודים ולדברי רש"י המנחמים בשם רבי משה הדרשן שרמב"ן מביא. יש "על פי ה' " לכתחילה ויש "על פי ה' " בדיעבד. ביניהם עומדים מעשי האדם ובחירתו החופשית, הן מעשי היחיד והן מעשי הציבור.